

DI SẢN VĂN HÓA HÁN NÔM TIÊU BIỂU TẠI ĐÌNH TÂN AN – THỦ DẦU MỘT – BÌNH DƯƠNG (Di tích cấp quốc gia)

Văn Thị Thùy Trang¹

Đình thần là một thiết chế văn hóa cổ truyền của người Việt Nam, hình thành vào khoảng đầu thế kỷ thứ XV và sớm phổ biến ở vùng đồng bằng Bắc Bộ. Theo dấu chân của những người khai hoang lập ấp, đình thần xuất hiện tại Bình Dương vào khoảng cuối thế kỷ XVII và tồn tại, phát triển cho đến ngày nay. Một trong số đó có ngôi đình Tân An (Bến Thố) nổi bật về những giá trị có ý nghĩa về lịch sử, văn hoá, kiến trúc nghệ thuật và thắng cảnh đẹp ngôi đình Tân An đã được Bộ Văn hoá, Thể thao và Du lịch xếp hạng là di tích cấp Quốc gia tại Quyết định số 1261/BVHTTDL ngày 26/04/2014.

Đình Tân An (Bến Thố), nhưng có tên chữ “Tương An Miếu”. Ngôi đình hiện nay tọa lạc tại khu phố 1, phường Tân An, thành phố Thủ Dầu Một, tỉnh Bình Dương. Cách trung tâm tỉnh thành phố Thủ Dầu Một khoảng 07km về hướng Bắc. Được tọa lạc trên một gò đất cao, đình Tân An hướng ra sông Sài Gòn. Theo quan niệm người xưa nơi thần cư ngụ là nơi bình lặng, tránh sự quấy rối của con người. Cũng như các ngôi đình Bình Dương được xây dựng vào thời kỳ đầu tiên (thế kỷ XIX), đình Tân An nằm trong vùng trung tâm gần chợ, gần bến sông (Bến Thố) là địa điểm thông thương giao lưu buôn bán của người dân địa phương và giữa địa phương này với những người nơi khác đến nên rất sầm uất, thịnh vượng.

Đình xây dựng vào năm 1820, bởi lớp cư dân đầu tiên đến vùng đất này sinh cơ lập nghiệp. Ban đầu đình chỉ là mấy gian nhà lá đơn sơ nên đặt tên chữ là “Tương An miếu”, do người dân của 4 thôn: Tương Bình (nay là Tương Bình Hiệp), Tương An (nay là Tân An), Tương Hòa (nay là Định Hòa) và Cầu Định (nay là Hòa Định) lập để thờ thần Thành Hoàng Bốn Cảnh, vị trí đình được đặt tại làng Tương An (nay là Tân An). Khoảng hơn 30 năm sau đó, tổ tiên dòng họ Nguyễn (làm chức Ban biện) đứng ra chủ trì xây dựng lại ngôi đình với quy mô lớn, có kiến trúc như bây giờ. Mặt khác, dòng họ Nguyễn là một trong những lớp cư dân đầu tiên đến vùng đất Tân An khai hoang lập nghiệp và có công trùng tu ngôi đình làng nên được dân làng tôn thờ “Tiền hiền - Hậu hiền” và được thờ trong ngôi chánh điện để tỏ lòng thành kính.

Tại gian trung điện (trước đây là gian chính điện thờ thần), trên hàng ngang cột có bảng hiệu bằng gỗ, chạm khắc hoi văn đối xứng, chữ khắc nổi, nền sơn son, ghi tên chữ: 相安廟 Tương An Miếu (*Miếu Tương An*) Lạc khoản bên phải: 嗣德戊午秋 Tự Đức Mậu Ngọ Thu (Tự Đức mùa Thu năm Mậu Ngọ (1858)). Đây là bảng hiệu nói về tên gọi của đình Tân An được khởi nguyên từ ngôi Miếu.

¹ Ban quản lý Di tích và Danh thắng Bình Dương

Vào ngày 19 tháng 11 năm Tự Đức thứ 21 (1869)² vua Tự Đức ban sắc phong cho đình Tân An nhằm công nhận ngôi đình và phong tước hiệu cho thần Thành Hoàng để nhân dân biết mà thờ tự. Hiện nay đình còn lưu giữ được Sắc phong luôn được cất giữ tại Nhà thờ dòng họ Nguyễn (hiện là nhà ông Nguyễn Tri Quan). Sắc như sau:

敕	相	安	城	黃	之	神					
原	贈	保	安	正	直	佑	善	之	神	護	國
庇	民	稔	著	靈	應	肆	今	丕	膺	耿	命
緬	念	神	庥	可	加	贈	保	安	正	直	佑
善	敦	凝	之	神	仍	準	平	安	縣	相	安
社	依	舊	奉	事	神	其	相	護	保	我	梨
民	欽	哉！									
嗣	德	二	十	壹	年	十	壹	月	十	九	日

Phiên âm:

Sắc Tương An Thành Hoàng chi Thần.

Nguyên tằng Bảo An Chính Trực Hữu Thiện chi Thần hộ quốc tể dân năm trứ linh ứng tứ Kim phi ứng cảnh mệnh miễn niệm thần hưu, khả gia tằng Bảo An Chánh Trực Hữu Thiện Đôn Ngưng chi Thần, nhưng chuẩn Bình An huyện, Tương An xã y cựu phụng sự thần kỳ tương hộ bảo ngã lê dân.

Khâm tai.

Tự Đức nhị thập nhất niên thập nhất nguyệt thập cửu nhật.

Tạm dịch:

Sắc phong cho Thần Thành Hoàng đình Tương An. Trước tằng là Thần Bảo An Chính Trực Hữu Thiện, giúp nước phò dân linh ứng tính đã lâu. Nay ta ít đức lãnh sứ mạng lớn, liên miên nghĩ đến công ơn Thần, nên gia tằng Thần hiệu: Bảo An Chánh Trực Hữu Thiện Đôn Ngưng. Lại chuẩn cho xã Tương An huyện Bình An thờ phụng thần như cũ. Còn Thần thì có trách nhiệm bảo hộ cho dân của ta.

Kính vậy thay.

Tự Đức năm thứ 21, ngày 19 tháng 11 (1869).³

² Tờ sắc này hiện lưu giữ tại nhà ông Nguyễn Tri Quan, gần đình Tân An. Gia đình ông Nguyễn Tri Quan được coi là tiên hiền của Đình, nay ông Quan mất, con trai của ông kế thừa và tiếp tục lo chăm sóc đình.

³ Bảng phiên âm và dịch nghĩa của Nguyễn Hiếu Học, Những ngôi đình tiêu biểu ở Bình Dương, năm 2012.

Trong đình còn có thờ vị Tiên quân cơ Nguyễn Văn Thành, một vị quan triều đình nhà Nguyễn, đại thần của vua Gia Long. Về nhân vật lịch sử Nguyễn Văn Thành, khi viết về đình Tân An, hầu hết các tài liệu đều nhắc đến tên ông như một vị thần được thờ phụng ở đây, thậm chí có tài liệu còn ghi rõ tiểu sử, tài năng và cả cái chết (bị bức tử) bi thảm của ông.

Một bài thơ nơi thờ “Nguyễn Văn Thành: đặt giữa nhà trung điện và tiền điện có một bài thơ Đường 4 câu⁴ tả cảnh của lưu vực sông Hoàng Hà của Trung Hoa với cảnh trời xanh nước biếc không gian mênh mông làm cho người đến viếng đình liên tưởng đến quang cảnh hữu tình của đình Tân An – Bến Thét:

白 日 依 山 盡
黃 河 入 海 流
欲 窮 千 里 目
更 上 一 層 樓

Phiên âm:

Bạch nhật y sơn tận
Hoàng Hà nhập hải lưu
Dục cùng thiên lý mục
Cánh thượng nhất tầng lâu

Ông Trần Trọng San đã dịch:

Mặt trời đã khuất non cao
Sông Hoàng cuộn cuộn chảy vào bể khơi
Muốn xem ngàn dặm xa xôi
Hãy lên tầng nữa trông vời nước non

Về tổng quan kiến trúc ngôi đình được làm toàn bằng gỗ Sao, có lối kiến trúc hình chữ Tam, còn gọi là lối sắp đội, dân gian gọi là đình ba nóc, theo kiểu xuyên trính, hai mái, hai chái, gồm 44 cây cột vuông bằng gỗ, hành lang rộng gồm 30 cột gỗ. Mái đình được lợp toàn bộ bằng ngói vảy cá qua nhiều năm mưa nắng mái ngói

⁴ Bài thơ này của tác giả Vương Chi Hoán sống vào đời Thịnh Đường (713 – 766). Bài thơ với tên “Đăng Quán Tước lâu” (lên lầu Quán Tước) được căn xà cừ, trình bày nơi trân trọng nói lên dụng ý của người đưa ra bài thơ để tạo liên tưởng cho du khách về thăm cảnh trí của đình.

phủ rêu phong trông rất cổ kính. Trên nóc đình được trang trí hình lưỡng long tranh châu, ở các góc mái trang trí hình cá hóa rồng. Nền lát gạch đỏ (gạch tàu) hình lục giác. Toàn bộ ngôi đình có chiều rộng 50m, dài 70m, được xây trên diện tích hơn 10.000m².

Bước vào khuôn viên đình Tân An, ta nhìn thấy nổi bật lên đó là những nét chạm trổ khéo léo, cùng nhiều câu liễn, đối, đại tự, hoành phi, bao lam,... viết bằng chữ Hán Nôm nội dung ca ngợi cảnh quê hương đất nước thanh bình, thịnh đẹp, ca ngợi công đức to lớn của thần. Đa phần các tấm Liễn chữ hán nôm do Ban quý tế đình soạn và được chạm khắc trên gỗ Mít ở làng mộc Phú Văn – Thủ Dầu Một, Bình Dương thực hiện (Chữ do ông Đỗ Văn Khánh⁵ gọi là Ba Sánh viết), có gần 50 câu liễn được bày trí trên cột.

Một số câu đối tiêu biểu có lạc khoản ghi năm và người cúng cho đình, được làm bằng chất liệu gỗ tốt, bền đẹp. Tại giữa gian tiền điện có câu đối khắc trên thân gỗ tròn, câu đối dài chạm khắc đường viền nhím hoa dây, sơn son thếp vàng.

澤汪洋六旁歸玉燭 Thánh trạch uông dương lục bàng quy ngọc chúc
神恩遍復萬古壯金甌 Thần ân biến phúc vạn cổ tráng kim ôu

Tam dịch:

Đức thánh sâu rộng sáu phương quay về đuốc ngọc

Ơn thần che chở muôn đời rạng rỡ âu vàng

Lạc khoản câu trên ghi: 更午年重東上換新造 Canh Ngọ niên trọng
đông thượng hoán tân tạo (Đầu tháng 11, năm Canh Ngọ (1870) hoán đổi làm mới)

Lạc khoản câu dưới ghi: 新安社今蘭會同奉恭 Tân An xã kim lan hội
đồng phụng cúng (Xã Tân An, hội Kim lan⁶ cùng phụng cúng)

Hàng cột thứ 16 - 17 là cùng cặp câu đối dài, sơn đỏ, nhũ vàng, nguyên vẹn có chạm khắc hoa văn dây chung quanh kép kín.

相祐里仁富矣文模靈地出
安居黎庶和而忒烈賴天成

⁵ Ông Đỗ Văn Khánh (Nguyên trưởng ban quý tế đình Tân An) là con ông Đỗ Văn Tho – Một hương lễ đình Tân An, rất am tường về chữ Hán Nôm, người soạn thảo bản “Nghị thức Tế thần đình Tân An” bằng chữ Hán Nôm.

⁶ Kim lan:

Phiên âm:

Tương hữu lý nhân phú hỷ văn mô linh địa xuất
An cư lê thứ hoà nhi thác liệt lại thiên thành

Tạm dịch:

*Cùng quý lòng nhân giàu có khuôn mẫu xuất địa linh
Sống hòa hợp yên ổn thay đổi lớn chính là nhờ trời mà thành*

Lạc khoản câu trên ghi: (dưới góc bên trái): 丙辰年重東月建造 Bình
Thìn niên trọng đông nguyệt kiến tạo (Tháng 11, năm Bình Thìn (1856) tạo nên)

Lạc khoản câu dưới ghi: (dưới góc bên phải) 富和村香主阮文直 奉宮 (Phú
Hòa thôn hương chủ Nguyễn Văn Trực phụng cúng)

Hàng cột 20 - 21 là cặp đối. Câu đối dài, trang trí xung quanh, sơn màu đen nhũ vàng. Trên đầu câu có ghi 相安村 tương an thôn:

景淑 春和 醺酒 傳柑 歌聖德
民熙 物阜 吹笙 奏鼓 迓神庥

Phiên âm:

Cảnh thực xuân hoà si tửu truyền cam ca thánh đức
Dân hy vật phú xuy sanh tấu cổ nhạc thần hưu

Tạm Dịch:

*Cảnh sáng, xuân hòa bày tiệc rượu thiết nghi ngợi ca thánh đức
Dân vui vật thịnh giàu, thổi sênh tấu nhạc rước thần bảo hộ*

Hàng Cột 24 - 25 là cặp đôi được chạm khắc đẹp xung quanh đều trang trí hoa dây kép kín, sơn màu nâu đỏ, nhũ vàng. Phần trên câu đối có ghi 相安村 Tương an thôn.

嘉樂明君紹述嗣承光億載
隆興命主治平德化慶千秋⁷

Phiên âm:

Gia lạc Minh quân Thiệu thuật Tự thừa quang ức tải
Long hưng Mệnh chủ Trị bình Đức hoá khánh thiên thu

Tạm dịch:

Cảnh nước thịnh đẹp, bậc minh quân tiếp nối ánh sáng ấy muôn năm.

Quốc gia hưng vượng người nắm việc trị bình phải tạo đức làm vui đẹp ngàn năm.

Gian Chánh điện trên trang thờ Thần, hai bên có câu đối ⁸ khắc trên gỗ.

嘉景明君紹述嗣承一統
隆興命主治平德享千秋

Phiên âm:

Gia cảnh Minh quân Thiệu thuật Tự thừa nhất thống
Long hưng Mệnh chủ Trị bình Đức hưởng thiên thu⁹

Tạm dịch:

Cảnh nước thịnh đẹp bậc làm vui sáng suốt nên nối dòng thống nhất

Quốc gia hưng thịnh người nắm vận mệnh giữ đức hưởng phúc ngàn năm.

⁷ Các chữ thứ nhất, thứ ba, thứ năm, thứ bảy của câu trên và câu dưới hợp thành tên của 4 vị vua triều Nguyễn là **Gia Long, Minh Mệnh, Thiệu Trị, và Tự Đức...**

⁸ Câu đối này giống câu đối đặt ở trung điện (câu ở cột 24 - 25) nhưng khác mấy chữ: Gia cảnh (Gia lạc: ở cột 24 - 25); Hưởng thiên thu (Hoá khánh thiên thu)

⁹ Các chữ thứ nhất, thứ ba, thứ năm, thứ bảy của câu trên và câu dưới hợp thành tên của 4 vị vua triều Nguyễn là **Gia Long, Minh Mệnh, Thiệu Trị, và Tự Đức.**

Về tín ngưỡng, di tích Tân An vẫn duy trì hình thức lễ hội truyền thống từ xưa đến nay, đó là lễ hội Kỳ Yên các ngày 14,15,16 tháng 11 âm lịch và có mời đoàn hát về diễn ca trong 3 ngày lễ - một trong những lễ hội lớn nhất của đình cứ 3 năm cúng lớn một lần (đáo lệ). Ngoài ra, trong đình còn thờ các vị thần theo ngưỡng dân gian (như Thổ thần là vị thần cai quản đất đai, phù trợ nông dân được mùa bội thu, đời sống phát triển), các vị phúc thần, danh nhân hữu công...

Với tổng diện tích là 13.876.36 m². Bao quanh đình có nhiều cây cổ thụ hầu hết là cây gỗ Sao, Tràm, Cẩm... cây xanh tỏa bóng mát quanh năm làm tăng thêm vẻ trang nghiêm, thanh tịnh. Có thể nói ít có nơi nào ở miền Đông Nam Bộ hiện nay, mà bóng dáng một ngôi đình cổ cùng với cây đa, bến sông, đường làng, cái đẹp hiền hòa bình dị của một làng quê Việt Nam đi vào các tác phẩm nghệ thuật điện ảnh qua hàng trăm cuốn phim, hàng ngàn thước phim nhiều bằng khung cảnh đình Tân An

Đặc biệt, nguồn tư liệu di sản văn hóa Hán nôm qua các liên, đối, hoành phi, đại tự... bảo quản còn nguyên vẹn. Đình Tân An không chỉ là nơi tổng hòa các yếu tố về lịch sử, văn hóa, kiến trúc nghệ thuật và danh lam thắng cảnh, mà còn bảo lưu nguyên những giá trị lễ hội, cách bày trí thờ cúng, văn cúng, nghi lễ,... truyền thống của người Việt trên đất Bình Dương gần 200 năm (1820 – 2016) mang đậm phong cách đình Nam Bộ xưa và nằm trong tổng thể đình làng Việt Nam.

Tài liệu tham khảo

1. Nguyễn Hiếu Học (2012). *Đình Tân An*. Những ngôi đình tiêu biểu ở Bình Dương. Hội VHNT Bình Dương, NXB Trẻ TP.HCM.
2. Sở Văn hóa, Thể thao và Du lịch, Ban quản lý Di tích và Danh thắng, 2008, *Di tích và danh thắng tỉnh Bình Dương*.
3. Phan Thanh Đào. *Văn hóa chữ Hán ở đình Tân An, thị xã Thủ Dầu Một, Bình Dương*. Hội Khoa học Lịch sử tỉnh Bình Dương (số 10/2008),
4. Lê Giang – Hạ Trúc. *Đình và lễ hội Đình Tân An, TX. Thủ Dầu Một, Bình Dương*. Hội Khoa học Lịch sử tỉnh Bình Dương (số 15/2009), tr. 23-35
5. Hạ Trúc. *Văn cúng tại một số ngôi đình ở Bình Dương*. Hội Khoa học Lịch sử tỉnh Bình Dương (số 19/2010), tr. 31-33.
6. Nhiều tác giả (1992). *Văn hóa dân gian người Việt ở Nam bộ*, NXB Khoa học Xã hội Hà Nội.

7. Lê Anh Trà chủ biên (1984). *Mấy đặc điểm văn hóa đồng bằng sông Cửu Long*, NXB Viện văn hóa.
8. Phóng sự của Phạm Hồng Lĩnh – Lăng Nhược Y : *Làng điện ảnh ở Bình Dương*, trang Văn hóa báo điện tử.
9. Trang web du lịch Saigon Tourist – *Mái đình cổ xưa ở Bình Dương*.
10. Sở Văn hóa, Thể thao và Du lịch tỉnh Bình Dương – *Đình Tân An (Bến Thét) ở Thủ Dầu Một, Bình Dương*.
11. Hồ sơ lưu trữ của Ban quản lý Di tích Danh thắng Bình Dương.
12. Tư liệu từ quá trình khảo cứu, điều tra tại di tích.

Toàn cảnh khuôn viên đình Tân An (Trang chụp 2014)

Toàn cảnh gian tiền điện của đình Tân An (Trang chụp 2014)